

Webrecensie BMGN 126:2 (2011)

Rosendaal, Joost, *Nijmegen '44. Verwoesting, verdriet en verwerking* (Nijmegen: Vantilt, 2009, 335 blz., ISBN 978 94 6004 011 5).

Bombardementen zijn 'in'. Vroeger was de oorlog netjes verdeeld in wat de militairen deden (vechten en eventueel sneuvelen) en wat burgers deden (in het verzet gaan of collaboreren). De laatste decennia moeten wij weten dat het overgrote deel van de burgers noch het ene, noch het andere deed; zij wilden overleven, zonder in het verzet te gaan of naar het Oostfront te snellen. De laatste jaren is er meer oog voor wat de echte oorlog deed met gewone mensen. En met echte oorlog bedoel ik gevechtshandelingen op de grond en de bombardementen vanuit de lucht. Nederland heeft drie Duitse bombardementen ondergaan; Rotterdam (14 mei 1940). Middelburg (17 mei 1940) en Eindhoven (19 september 1944), maar alle andere bombardementen werden door de geallieerden uitgevoerd. Vanzelfsprekend werd dat tijdens de oorlog met gemengde gevoelens ontvangen, want hoe moest je al die missers met tientallen en soms honderden burgerslachtoffers plaatsen? Binnen de regering in ballingschap in Londen werd vaak met ongeloof op de vele burgerdoden gereageerd, maar wat kon je tegen je toekomstige bevrijders zeggen? Nederland was een land waar de Engelse en Amerikaanse bommenwerpers overheen vlogen om met name doelen in Duitsland te treffen. Soms werden ze op de heenweg en soms op de terugweg neergeschoten door Duitse jagers of afweergeschut, waarbij natuurlijk burgerslachtoffers vielen. Soms werden strategische doelen in Nederland aangevallen, fabrieken, havenwerken, stations etc., waarbij veel bommen niet op het eigenlijke doel vielen, maar op woonwijken. Rotterdam en Amsterdam zijn hier slachtoffer van geworden, terwijl de Haagse Bezuidenhout door een stomme fout met de grond gelijk gemaakt werd. Dat was duidelijk, maar vaak niet aanvaardbaar.

Anders is het met geallieerde bombardementen, waarbij in eerste instantie de logica ontbrak; was het per ongeluk, had men zich in de plaats vergist en dacht men een doel in Duitsland te treffen? De discussie over het Nijmeegse bombardement van 22 februari 1944 is na al die jaren nog steeds niet uitgewoed. Er zijn overlevenden die volhouden dat het bombardement een vroeg onderdeel van Operatie Market Garden (17 september) was, dus een hoger doel diende; er zijn overlevenden die claimen dat er nog een, lager

vliegend, eskader bommenwerpers was, maar de meesten geloven dat Nijmegen met de Duitse plaatsen Kleef of Goch is verwisseld. Dus een ‘vergissingbombardement’, dat wel bijna 800 doden kostte en honderden verwoeste gebouwen. Maar omkomen bij een ‘vergissingbombardement’ is eigenlijk onaanvaardbaar, want je bent geen slachtoffer in het kader van de bevrijding van Nederland, maar je bent ‘per ongeluk’ omgekomen. Hoe heeft men de doden, de onnodige doden, verwerkt in Nijmegen, hoe verging het Nijmegen verder als ‘frontstad’ en hoe zijn de burgers en het gemeentebestuur er de afgelopen 60 jaar mee omgegaan?

Joost Rosendaal heeft op al die vragen, en nog meer, een helder antwoord gegeven in een leesbaar en mooi uitgegeven boek. Over de toedracht is hij helder; de Amerikaanse vliegers hadden doelen in Duitsland opgekregen, maar door verschillende oorzaken werd de missie afgebroken en moesten de vol beladen bommenwerpers terugvliegen naar hun Engelse basis. Het was gebruikelijk om dan gelegenheidsdoelen aan te vallen. Eén zo’n doel was een spoorwegemplacement, dat in Nijmegen bleek te liggen en het eerste vliegtuig wierp de bommen te vroeg uit, op de binnenstad en de volgende vliegtuigen bestookten de plek waar al bommen waren gegooid. Dat laatste was niet ongewoon, maar de betreffende piloten hadden een korte opleiding gehad en nog maar weinig ervaring. De omvang van de ramp had beperkt kunnen blijven, als er op de grond niet zoveel was misgegaan bij de communicatie tussen de verschillende hulpdiensten. Tot overmaat van ramp waren veel waterleidingen geraakt, zodat de brandweer nauwelijks kon blussen en er dus onnodig veel slachtoffers vielen. In de vertekende herinnering hebben de Amerikanen een veel groter gebied platgegooid, maar Rosendaal laat zien, dat vanaf Operatie Market Garden Nijmegen midden in het front lag, én daar lang bleef liggen. In die periode vielen opnieuw honderden doden en veel gebouwen werden door het oorlogsgeweld verwoest.

Na de oorlog werd alles op alles gezet om hulp te krijgen, maar dan zie je dat Arnhem beter in staat is hulp te ontvangen dan Nijmegen, omdat zij handiger met *public relations* uit de voeten kunnen. Er is herstel, maar nog lang was in Nijmegen te zien waar de bommen gevallen waren. Het bombardement op Nijmegen zou lang niet zo’n landelijke faam krijgen als het bombardement op Rotterdam, maar dat was nu eenmaal door de vijand gedaan. De lokale overheid wilde naar voren kijken en van Nijmegen een moderne stad maken en daar paste treurnis en het herdenken van de doden niet zo bij. Door actieve burgers werd het gemeentebestuur wel gedwongen om aandacht aan het bombardement te schenken en toen in Nederland in het

laatste kwart van de vorig eeuw de oorlog ‘terugkwam’, deed Nijmegen ook mee. Een kleine tentoonstelling werd georganiseerd, er verschenen publicaties en er werden monumenten opgericht. Het bekendste monument is De Schommel, geplaatst waar de Montessorischool stond en waar veel kinderen omkwamen. Hier zou ook voortaan de jaarlijkse herdenking plaatsvinden, waarbij de burgerslachtoffers centraal stonden. Ik verwacht meer aandacht voor geallieerde bombardementen en dus meer publicaties. Deze studie van Rosendaal kan zeer goed als voorbeeld dienen.

David Barnouw, NIOD. Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies

Webrecensie BMGN 126:1 (2011)

Rossum, Matthias van, *Hand aan hand (blank en bruin). Solidariteit en de werking van globalisering, etniciteit en klasse onder zeelieden op de Nederlandse koopvaardij, 1900-1945* (Amsterdam: Aksant, 2009, 255 blz., ISBN 978 90 5260 332 2).

Tijdens een gezamenlijk onderzoek naar de Internationale Transportarbeiders Federatie (ITF) tussen 1914 en 1945 raakte ik onder de indruk van Edo Fimmens inzet voor een mondiale vakbeweging en zijn antiracistische strategie. In zijn boek *Labour's Alternative* (1924) schetste ITF-leider Fimmen het ontstaan van wat nu globalisering heet. Hij beschreef hoe het kapitalisme steeds internationaler werd en hoe de vakbeweging daarop moest reageren. Hij bepleitte (en bewerkstelligde) een mondiale organisatie met continentale secretariaten die alle arbeiders moest organiseren, ongeacht of deze 'wit, bruin, zwart, of geel' waren. Met zijn uitspraak in 1928 dat 'witte' transportarbeiders vaak meer solidair waren met witte mensen dan met klassegenoten met een andere huidskleur, was Fimmen zijn tijd ver vooruit. Mij is geen vakbondsbestuurder bekend die rassendiscriminatie in eigen huis zo vroeg en zo direct (tegen de meerderheid in) aan de orde heeft gesteld. Ook Henk Sneevliet kan uit deze tijd genoemd worden, die zijn inspiratie voor gezamenlijk optrekken vond in de toenmalige internationalistische communistische beweging en zijn werk voor de Komintern in China. Uit dit onderzoek bleek verder dat de praktijk heel wat weerbarstiger was dan Fimmens pleidooi. Zo was Johan Brautigam van de Nederlandse ITF-bond het met Fimmen eens, maar diens bond deed nauwelijks moeite de Chinese zeelieden in Nederland te organiseren. Deze werden in toenemende mate op Nederlandse schepen aangenomen, omdat zij goedkoper en 'hittebestendiger' waren. Brautigams bond bleef de Chinezen publiekelijk als bedreiging afschilderen en zette uiteindelijk een beleid door om hen van de markt te duwen. Met andere woorden, de belangen van de Nederlandse zeelieden gingen boven die van de Aziaten.

De gepubliceerde thesis van Van Rossum voor de onderzoeksmaster Geschiedenis aan de Vrije Universiteit bevestigt deze eerdere bevindingen. Zijn studie behandelt de Nederlandse intercontinentale koopvaardij in de eerste helft van de twintigste eeuw. Deze kende al vroeg een mondiaal